

Лєскова А. А. Психолого-педагогічні умови ефективної взаємодії педагогів та учнів / Теоретичні та практичні засади діяльності класного керівника 6-го класу. Науково-методична збірка. / упорядник О. І. Чешенко. – Одеса, 2014. – 552 с. – С. 77-83.

ЛЄСКОВА Ангеліна Анатоліївна,
старший викладач кафедри психолого-педагогічної
та суспільно-гуманітарної освіти Одеського обласного інституту
удосконалення вчителів

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ЕФЕКТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ПЕДАГОГІВ ТА УЧНІВ

Дослідження педагогічної взаємодії в останній час набуло особливої актуальності в контексті особистісно зорієнтованого (І. Д. Бех, І. С. Якиманська, С. І. Подмазін та ін.) та компетентнісного підходів до навчання і виховання (Д. Іванов, К. Г. Мітрофанов, О. В. Соколова, В. В. Ягупов, А. Вербицкий, О. Ларионова та ін.).

Як відомо, результат навчання та виховання багато в чому залежить від якості педагогічної взаємодії вчителів і учнів. Тому велике значення мають фактори, які впливають на ефективність цього процесу. І одним з найважливіших факторів є сам вчитель: його особистість, його ставлення до дітей, його професійна компетентність.

Метою нашого дослідження є визначення психолого-педагогічних умов ефективної взаємодії педагога і учнів у контексті можливостей впливу на цей процес самого вчителя заради оптимізації педагогічної взаємодії.

У нашому розумінні процесу педагогічного спілкування ми спираємося на погляди Г. М. Андрєєвої і розглядаємо його в трьох аспектах:

- 1) спілкування як обмін інформацією (*комунікативний аспект*);
- 2) спілкування як взаємодія (*інтерактивний аспект*);
- 3) сприйняття людьми один одного в процесі спілкування (*перцептивний аспект*) [1].

Ми вважаємо, що педагогічному спілкуванню, як і іншим видам спілкування притаманні всі три вказані аспекти, але на практиці це є єдиний динамічний процес.

Для того, щоб робити ґрунтовний аналіз ефективності взаємодії педагога та учнів, необхідно спочатку визначити її основні критерії. На основі аналізу психолого-педагогічної літератури та власного практичного досвіду ми сформулювали наступні.

КРИТЕРІЇ ефективної взаємодії педагога та учнів

- ✓ Взаємне позитивне ставлення вчителя та учнів.
- ✓ Позитивне ставлення один до одного дітей в класі.
- ✓ Атмосфера доброзичливості у спілкуванні в групі: вчитель – учні, учні – учні.
- ✓ Комфортне самопочуття педагога та учнів у процесі взаємодії.
- ✓ Суб'єкт-суб'єктна взаємодія вчителя та учнів, їх співпраця [15].
- ✓ Кожна дитина має можливість проявити свою активність, самостійність, висловити власну думку.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ЕФЕКТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ПЕДАГОГА ТА УЧНІВ

Перейдемо до визначення та аналізу психолого-педагогічних умов ефективної взаємодії педагога і учнів.

1. Усвідомлення та прийняття відповідальності педагогом за свій внесок у розвиток особистості дитини.

Безумовно, найбільший ступінь відповідальності за дітей несуть їх батьки. Але, в той же час, кожна людина, яка бере участь в процесі навчання, виховання, і навіть просто спілкування з дитиною, теж відповідальна за свій внесок у розвиток її особистості, за якість та певні наслідки свого впливу. Важливо, щоб кожен вчитель підходив до цього свідомо та відповідально. Це допоможе в конкретній педагогічній ситуації зробити кращий вибір з точки зору людяності, психолого-педагогічної майстерності, збереження власного психічного здоров'я, здоров'я учнів та ін.

2. Позитивний підхід педагога до учнів.

Сприяє створенню гарного настрою, позитивних очікувань, взаєморозуміння, творчої атмосфери, задає програму досягнення певних конструктивних результатів спільної діяльності тощо.

Позитивний підхід педагога до учнів реалізується через:

- ✓ позитивне ставлення до дитини;
- ✓ загальне прийняття та повагу до особистості дитини;
- ✓ віру у можливість та успіх дитини;
- ✓ позитивні очікування від дитини та процесу спільної діяльності;
- ✓ демонстрацію віри у те, що дитина досягне успіху;
- ✓ позитивне формулювання цілей досягнення;
- ✓ формулювання завдань, вимог та ін. у позитивній формі;
- ✓ мінімізацію використання у мовленні слів-заперечень;
- ✓ роботу з позитивними установками [2], [9], [13].

3. Подолання вчителем власних бар'єрів – психологічних самозахистів – по відношенню до учнів.

Негативні очікування, побоювання вчителя запускають механізм його психологічного самозахисту. Це є цілком природним. Але цей самозахист створює у просторі спілкування незримі бар'єри, які суттєво ускладнюють процес спілкування, викликають зворотній самозахист в учнів і нерозуміння між педагогом та дітьми. Тому дуже важливим є подолання вчителем власних бар'єрів – певних психологічних самозахистів по відношенню до учнів. Цей процес можливий за допомогою постійної глибокої рефлексії педагога, використання позитивного підходу до учнів, навчання прийомам емоційної психорегуляції тощо.

4. Контроль та корекція педагогом власного емоційного стану при роботі з учнями.

Від емоційного стану вчителя залежить емоційний фон в процесі спілкування на уроці. Емоції здатні передаватися від однієї людини до іншої, викликаючи відповідні емоційні реакції. Якщо буде переважати негативний емоційний фон, то це негативно вплине і на процес спілкування, і на розуміння одне одного, і в цілому на якість засвоєння знань, формування умінь, навичок, розвиток компетентностей. І, навпаки, позитивний емоційний фон на уроці сприяє гарному настрою, відкритості, розумінню педагога та учнів, більш ефективному здобуттю знань.

Основна відповідальність за якість емоційного фону на уроці полягає на вчителів. Отже, багато чого залежить від його бажання та вміння здійснювати необхідну корекцію емоційного стану як власного, так і учнів.

5. Побудова суб'єкт-суб'єктної взаємодії, використання позиції співпраці.

Суб'єкт-суб'єктна взаємодія передбачає, що і педагог, і кожний учень є суб'єктами взаємодії. Протилежний варіант – суб'єкт-об'єктна взаємодія, коли педагог є суб'єктом діяльності, а учні – об'єктами. У такому випадку педагог є активним та бере на себе всю відповідальність за процес взаємодії, а діти залишаються пасивними. Суб'єкт-суб'єктна взаємодія створює умови для прояву активності та самостійності кожного учня, а також допомагає у формуванні та розвитку відповідальності у дітей.

Позиція співпраці передбачає побудову стосунків педагога та учнів на рівних [15].

6. Створення атмосфери доброзичливості у стосунках з учнями.

Може бути реалізоване через:

- ✓ використання позитивного підходу до дитини;
- ✓ звертання до дітей по імені;
- ✓ використання у мовленні доброзичливої інтонації;
- ✓ регулювання педагогом сили подачі голосу (оптимальний – середній рівень);

- ✓ використання горизонтальних жестів та відкритої позиції у взаємодії;
- ✓ готовність педагога допомогти кожній дитині, водночас не забираючи в неї можливість зробити самостійний вибір, проявити власні здібності;
- ✓ надання емоційної підтримки словом, поглядом [9].

7. Урахування вікових та індивідуальних психологічних особливостей дитини у процесі її навчання та виховання.

Тільки навчання та виховання, що ґрунтується на глибоких знаннях і розумінні вікових та індивідуальних психологічних особливостей учня може бути ефективним і корисним для його інтелектуального та особистісного розвитку. Тому кожний педагог повинен розширювати власні знання, розвивати компетентність в цьому напрямку.

8. Психологічно грамотна побудова педагогом оцінки учнів.

Від того, наскільки психологічно грамотно вчитель здійснює оцінювання учнів, залежить самооцінка дітей, їх самопочуття поряд зі вчителем, можливості їх подальших навчальних досягнень, навіть психологічний клімат в дитячому колективі. В даному випадку мова йде не тільки про оцінку навчальних досягнень в балах, але й про весь процес оцінювання: критерії, оціночні судження та ін.

Психологічно грамотна побудова педагогом оцінки учнів ґрунтується на таких позиціях.

- ✓ Розділення оцінки конкретного вчинку чи результату діяльності і оцінки особистості в цілому, наприклад: «У цій вправі ти допустив помилку, але ти гарний(а), (старанний(а) та ін.) хлопчик (дівчинка), і я вірю, що ти, якщо постарашся, досягнеш кращого результату».

- ✓ Уникнення групової критики.

- ✓ Порівняння результатів діяльності чи вчинків учня з його попередніми результатами, з його попередніми вчинками.

Порівняння дітей між собою призводить до дискримінації, тому що здібності у всіх різні: може одна дитина старається набагато більше, ніж інша, але в неї все одно виходить гірше, і навпаки: більш здібна дитина без особливого старання та зусиль досягає кращого результату на фоні інших, менш здібних. Якщо при оцінюванні їх успіхів порівнювати таких дітей між собою, то ми не побачимо невеликих змін на краще у менш здібної дитини і зменшення ефективності навчальної діяльності, старанності у більш здібної.

- ✓ Відмічання навіть невеликого просування уперед у менш здібних дітей та заохочення їх за старання.

- ✓ Обґрунтування оціночних суджень педагога. Необхідно формулювати розгорнуті оціночні судження. Сказати дитині просто «гарно» чи «погано» – це дуже мало. Треба конкретизувати та пояснити свою оцінку виконання навчального завдання (чи вчинку), тобто пояснити дитині, що конкретно і чому

«гарно» чи «погано». Це, в свою чергу, сприяє формуванню в неї критеріїв оцінювання себе та інших людей.

✓ Вказуючи на помилки, накресліть шлях до успіху [9].

9. Здійснення педагогом аналізу ефективності його взаємодії з дітьми.

Здатність педагога до рефлексії безпосередньо впливає на його можливості свідомо впливати на педагогічну ситуацію, емоційний стан (свій і учнів), ефективність подальшої комунікації, взаємодії та ін.

10. Розвиток комунікативних навичок учнів та навичок співпраці.

Використання вчителем психологічних прийомів, що підвищують ефективність спілкування (наприклад, активне слухання, «Я»-висловлювання [14] та ін.), безумовно, сприяє поліпшенню якості взаємодії. Але також необхідно здійснювати цілеспрямовану роботу щодо розвитку комунікативних компетентностей учнів. До цього процесу може бути залучений шкільний психолог.

11. Формування та розвиток умінь самоаналізу в учнів.

Уміння самоаналізу у дітей формується поступово, на основі певних критеріїв оцінювання себе та інших, які спочатку даються ззовні, також корисним є приклад самоаналізу з боку дорослих.

12. Ефективна робота вчителя щодо формування та розвитку колективу класу.

Формування та розвиток учнівського колективу – це складний, динамічний, педагогічно керований процес. Його ефективність багато в чому залежить від педагогічної майстерності вчителя, яка ґрунтується на глибоких знаннях педагогіки і психології, практичному досвіді, готовності до співпраці та співтворчості. Важливими умовами успішного розвитку колективу є зацікавленість, бажання жити у дружньому колективі, активність самих дітей. Інтенсивна діяльність учнів, спрямована на спільний пошук, вдосконалення форм співробітництва та результатів діяльності – це основа повноцінного життя колективу.

Показники розвитку колективу (за Л. І. Новіковою та О. Т. Куракіним):

- мобільність, активна участь кожного у вирішенні завдань;
- товариські взаємини: увага, повага гідності;
- мажорні світовідчуття: бажання дітей бути разом, задоволення від спілкування один з одним, бадьорість, почуття гумору, відсутність ниття, скарг;
- негативне ставлення до порушень норм, прийнятих в колективі;
- почуття відповідальності за колективну справу;
- самостійне висунення суспільно значущих цілей і досягнення їх на основі самоврядування [8].

Висновки. На підставі аналізу результатів сучасних наукових психолого-педагогічних досліджень та власного практичного досвіду ми визначили критерії та психолого-педагогічні умови ефективної взаємодії педагога та учнів, що може бути використано для подальших досліджень означеної проблеми. Надано практичні рекомендації для вчителів та батьків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреева Г. М. Социальная психология. – 3-е изд. – М.: «Наука», 1994.
2. Бех І. Д. Особистісно-зорієнтоване виховання: Наук.-метод. посіб. – К.: ІЗМН, 1998.
3. Бодалев А. А. Личность и общение. – М.: Международная педагогическая академия, 1995. – 328 с.
4. Бодалев А. А. Психология общения. – М.: Издательство «Институт практической психологии», Воронеж: НПО «МОДЭК», 1996. – 256 с.
5. Вербицкий А., Ларионова О. Личностный и компетентностный подходы в образовании. Проблемы интеграции. – Издательство: Логос, 2009.
6. Душкина М. Р. Психология влияния. – СПб.: Питер, 2004. – 224 с.
7. Иванов Д. А., Митрофанов К. Г., Соколова О. В. Компетент-ностный подход в образовании. Проблемы, понятия, инструментарий. Учебно-методическое пособие. – М.: АПК и ПРО, 2003. – 101 с.
8. Куракин А. Т., Новикова Л. И. Школьный ученический коллектив: проблемы управления. – М., 1982.
9. Лескова А. А. Проблема адаптации первоклассников к школе: Методические рекомендации для школьных психологов. – 3-е изд., дополн. и перераб. – Одесса, 2008. – 63 с.
10. Лыкова В. А. Педагогическая терапия в образовании (предпосылки и основания): монография. – К., 2009. – 676 с.
11. Немов Р. С. психология: Учеб. для студ. высш. пед. учеб. заведений: В 3 кн. – 4-е изд. – М. Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2003. – Кн. 2: Психология образования. – 608 с.
12. Пиз А. Язык жестов. Перевод с англ.. – Воронеж: НПО «МОДЕК», 1992. – 218 с.
13. Подмазін С. І. Особистісно-орієнтований освітній процес: принципи, технології // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 2. – С. 37 – 43.
14. Практическая психология образования / Под ред. И. В. Дубровиной: Учебник для студентов высших и средних специальных учебных заведений. – М.: ТЦ «Сфера», 1997. – 528 с.
15. Реан А. А., Коломинский Я.Л. Социальная педагогическая психология. – СПб.: Питер, 1999. – 416 с.
16. Ягупов В. В. Педагогіка: Навч. посібник. – К.: Либідь, 2002. – 560 с.